



TARBIYASI QIYIN VA BO`SH O`ZLASHTIRUVCHI O`QUVCHILAR BILAN OLIB BORILADIGAN PSIXOKORREKSION ISHLAR

Turdiyeva Surayyo Baxtiyorovna

Yangiyo'l shahar 6-umumiy o'rta

ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada tarbiyasi qiyin va bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchilar bilan ishlashni tashkil etish, o`quvchilar faoliyatini stimullashning metodik imkoniyatlari hamda pedagogik shart-sharoitlari xususida so`z yuritilgan.

KALIT SO'ZLAR: pedagogika, baholash, bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchilar, stimullashtirish, rag'batlantirish, ijodkorlik.

KIRISH. Ta'lim tizimi – ijtimoiy-genetik mexanizm bo`lib, u ijtimoiy tajribani avloddan-avlodga o`tkazadi va shu orqali shaxsni shakllantirishni ta'minlaydi hamda uning istiqbollarni belgilaydi. Bu tizim odamzod paydo bo`lgan davrlardan buyon amal qilib kelmoqda. Zero, madaniy-ma'naviy boyliklarsiz, ta'lim tizimisiz jamiyat yashay olmaydi. Boshqacha qilib aytganda, ta'lim oliy darajadagi ahamiyat kasb etadigan ijtimoiy institut bo`lib hisoblanadi.

Amerikalik olim G.Overstritning ta'kidlashicha, xulq-atvorimiz va xatti-harakatlarimiz zahirida biz uchun eng qimmatli bo`lgan orzularimiz yotadi. Kimnidir u yoki bu ko`rinishdagi xatti-harakatlarni bajarishga undashni o`z oldigan vazifa qilib qo`yganlar uchun eng yaxshi maslahat shunday: avvalo o`z suhbatdoshingizni nimanidir qattiq istashga majbur qiling. Kimki buni uddalay olsa, butun dunyoni egallaydi, agar uddalay olmasa, yakkalanib qoladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Bolalar nimani istashadi – bu o`qituvchining olidida turgan bosh masala bo`lib hisoblanadi. Agar biz sichqonni tutmoqchi bo`lsak, qopqonga qip-qizil bo`lib pishgan gilosni qo`ymaymiz, balki pishloq bo`lagini qo`yamiz, ya'ni bunda



o`z istagimiz va ta`bimizga ko`ra emas, balki kemiruvchilarning ta`bidan kelib chiqib ish yuritamiz. Shuni mudom yodda tutishimiz va anglashimiz lozimki, faqat biz nimani istashimizgina muhim emas, balki bolalar nimani istashlari ham juda muhimdir. Uni sindirishga va qayta qurishga urinmang: u o`z xohish-istaklari uchun aybdor emas. Tarbiyaning tabiatga moslanganligi g`oyasini yodda tuting. O`qituvchining vazifasi – agar pedagogik maqsadlarga mos kelmasa, intilishlarning yo`nalishini o`zgartirish.

Agar biz bolalarning chekmasligini istasag-u, biroq o`quvchini chekish istagi tark etmasa, unga har qancha pand-nasihat qilsangiz ham foydasi bo`lmaydi. Bolalarni qo`rqitish uchun odatda ko`p misol qilib keltiriladigan “nikotindan o`lgan ot” sizga yordam bermaydi. Ammo siz o`quvchingizda musobaqada g`olib bo`lish, futbol jamoasiga qo`shilish yoki sinfdagi bir go`zal qizning nazariga tushish istagi borligini bilib qolsangiz, unga tushuntiringki, chekish bu borada muvaffaqiyatsizlikka uchrashiga sabab bo`lishi mumkin.

Qiziqishlar va mayllarni hisobga oling. Tushunish – kechirish demakdir, degan hikmat bor. O`quvchini agar o`qituvchi tushunmasa, kim tushunadi? O`quvchilar orasida hech narsaga qiziqmaydigan bo`lmaydi. Bu allaqachon hammamiz uchun ma`lum bo`lgan aksioma bo`lsa ham, hamon biz o`quvchilar qiziqishlarini hisobga olishni o`rganmaganmiz.

O`qish-o`rganish va o`z-o`zini takomillashtirishning kuchli stimuliga nisbatan qiziqish uyg`otishning juda ko`p qo`shimcha vositalari borligini unutmaslik kerak. Shulardan biri bolalarning yorqin obrazlar, va formalarga bo`lgan qiziqishlariga asoslanadi. Intellekt hissiy kechinmalar ta`siriga tez tushib qoladi va o`quvchi unga ko`proq ta`sir ko`rsatib turgan xatti-harakatlarni bajarish uchun yo`l va bahona qidira boshlaydi. Qiyin vaziyatlarda shakldan mazmunga, his-tuyg`udan mantiqqa qarab borish kerak bo`ladi. Shunday yo`l tutsangiz bolalarni o`z maqsadlaringizga qiziqtirish imkoniyatingiz katta bo`ladi. O`z g`oyalaringizni dramalashtiring, – deb maslahat beradi D.Karnegi, – ularni samarali va yorqin shaklda etkazing.

O`quvchilaringizni qiziqtiradigan narsalar haqida gapirishga harakat qiling, to`g`rirog`i ishni shundan boshlang. Bolalarning qiziqishlari, fikrlari, baholariga nisbatan hurmat bilan



qarang. Mayli, ko`proq bolalar gapirishsin. Ba'zi bir masalalarda sizda ma'lumotlar etishmasligidan cho`chimang, o`quvchilar bir muddat sizning “o`qituvchingiz”ga aylansalar ham mayli. Yodda tuting: sizning maqsadingiz - o`quvchilarning qiziqishlari yo`nalishini tarbiya va didaktik maqsadlarga tomon burish.

***O`quvchining niyatini bilishga harakat qiling.*** Niyat ehtiyoj asosida paydo bo`ladi. Masalan, o`quvchi fermer bo`lishni niyat qildi deylik. U har kuni xo`jalikda biror bir ish qilishni niyat qiladi. U hamma narsani o`ylab qo`ygan, rejalashtirgan, hatto vaqt byudjetidan bir qismini shu ish uchun ajratgan. O`ylab ko`ring, agar qo`pol ravishda uning rejalarini buzib qo`ysangiz nima bo`ladi. Agar o`qituvchi o`z ishlarini belgilab qo`ygan bolaga rejalarini o`zgartirib yuboradigan topshiriq bersa, u muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. Shunday – ikki yo`ldan birini tanlash vaziyatiga tushib qolgan o`quvchining xulq-atvorida keskin o`zgarishlar paydo bo`ladi.

O`quvchilarga o`z oldilariga qo`ygan niyatlariga erishishlari uchun yordam berish yo`lini qidiring. Gap shundaki, ko`pincha niyat vaziyatli motivlar ta'sirida vujudga keladi va o`quvchi bu niyatini amalga oshirishi uchun kuchi etish-etmasligi haqida o`ylab ham o`tirmaydi. Hayotda bunday voqealarni tez-tez uchratib turish mumkin. Masalan, o`quvchi onasining zorlanib yalinishlari, ko`z yoshlariga azbaroyi achinganidan o`z xulq-atvorini o`zgartirishga ahd qiladi. Ammo mavjud vaziyat, muhit uning imkoniyatlaridan ko`ra kuchliroq, o`ylagan niyatini amalga oshirish uchun uning kuchi etmaydi. Bergan va'dasining ustidan chiqmaganligi uchun uni ortiqcha tergamang. Yaxshisi uning ko`nglini ko`tarib, unga aniq va kuchi etadigan maqsadlar qo`yishga yordam bering. Agar maqsadlar murakkab va unga erishish uchun uzoq vaqt talab etiladigan bo`lsa, uni amalga oshirish uchun qanday qilib, sekin-asta harakat qilish lozimligini tushuntirib boring.

***O`quvchining hurmatga sazovor bo`lish istagini rag`batlantiring.*** Hurmate'tibor qozonish istagi hamma odamda mavjud bo`ladi. Ko`pgina bolalar bilim uchun emas, balki e'tiborga tushish uchun o`qishga harakat qiladilar. Ularni yuqori darajadagi raqobat muhiti o`ziga tortadi. Agar bu stimul o`quvchi ongida ildiz otib, o`rnishib qolgan bo`lsa va ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko`rsatsa, undan to`g`ri foydalanishga harakat qilish kerak.



O`quvchini uni cho`chitadigan muhitda yolg`iz qoldirmang, toki u bunday vaziyatda yo`l topishni o`rganib olmaguncha. O`quvchi doska oldida javob berishga qo`rqa, u bilan yakkama-yakka tarzda mashq qiling. Sizning vazifangiz – o`quvchida o`ziga ishonch hissini paydo qilishga yordam berish. Faqat shundan so`nggina u mustaqil ravishda “dushmanlar bilan jangga” kira olishi mumkin. Shuni unutmangki, xavotirlik darajasi yuqori bo`lgan o`quvchilarning 75% i yangi tanbehlaru kundalik daftardagi yozishmalarni emas, balki, aynan, sizning qo`llab-quvvatlashingizni kutib turadi.

O`quvchining yutuqlarini ma`qullang. “Obrazli qilib aytganda, yaxshi bajarilgan ish uchun bolaning elkasidan qoqib qo`yish, uni sidqi dildan mehanatni davom ettirishga stimullashtiradi”, – deydi amerikalik pedagog A. Dreer. Ma`qullovchi so`z, imo-ishora, xatti-harakatlarni faqat eng yaxshi o`quvchilarga emas, balki o`quv mehnatida o`z shijoatini namoish eta olgan barcha o`quvchiga nisbatan yo`llash talab etiladi. Shunday holatlar ham bo`lganki, o`qituvchining past o`zlashtiruvchi o`quvchiga bergan oqilona ma`qullovchi bahosi juda katta ijobiy ta`sir o`tkazgan. Tadqiqotlarning ko`rsatishicha, ijodkorlikka yo`llovchi asosiy motiv – bu kishining o`z faoliyati natijasini yaxshilashga qaratilgan xatti-harakatidir. Bu holat xuddi kishining o`zi bilan o`zi musobaqalashib, oldin erishgan natijasidan yanada yaxshiroq natijaga erishish uchun tirishishiga, paydo bo`lgan muammoni nihoyatda ajoyib yo`llar bilan hal etishga urinishiga o`xshaydi.

Muvaffaqiyatga intilish istagining kuchliligi ba`zan boshqa maqsadlarni to`sib qo`yadi va ular erishish qiyin bo`lgan g`oyaga aylanadi. Kompyuter xakerlari (kompyuterning oldida juda ko`p vaqtini o`tkazadigan yoshlar) – boshqa barcha ishtiyoqlarni so`ndiradigan xatti-harakat bo`lib, undan bolani boshqa mashg`ulotga e`tiborini qaratish maqsadida foydalanish mumkin.

***Ishingizning ta`sirchanligini oshiring.*** Qiyin va uncha o`ziga jalb etmaydigan o`quv faoliyatini qanday qilib o`quvchilar uchun qiziqarli va istalgan mashg`ulotga aylantirish mumkinligi to`g`risida novator-pedagoglarda juda qiziqarli g`oyalar mavjud. Oila tarbiyasi to`g`risidagi qo`llanmada berilgan bir materialdan namuna keltiramiz. Chunki bu misol



qanday qilib bola uchun bajarish uncha yoqimli bo'lmagan ishga uni stimullashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

Idish-tovoqlarni yuvish qiziqarli va obro'li ish deb kim ayta oladi? Ammo shunday kishilar ham borki, ular uchun idish-tovoq yuvish shunchaki qiziqarli emas, balki sevimli mashg'ulot bo'lib hisoblanadi. Bunday munosabat qanday qilib paydo bo'lishi va shakllanishi mumkin degan savolga yoshi kattaroq bir ayol shunday javob beradi: “Men hali yoshgina bola bo'lgan vaqtimda onam agar aqlli qiz bo'lsam, menga idish-tovoqni yuvishga ruxsat berishini aytar edi. Bunday mukofotni qo'lga kiritish uchun men o'zimni yaxshi tutishga harakat qilar edim”. Bu o'rinda mukofot sifatida taqdim etilgan idish-tovoq yuvish ishi, haqiqatdan ham, kichkina qizaloq tomonidan mukofot sifatida qabul qilingan. Axir, aslida “mukofot” sanalmaydigan narsa bilan mukofotlashmaydi-ku?

Ba'zida o'quvchilaringizga nisbatan “kerak” degan so'zni ishlating. Garchand bu stimul maktab amaliyotida uzoq vaqt davomida qo'llanib kelingan yagona stimul bo'sa ham, uning amal qilish imkoniyatlari hali ham cheklangani yo'q. Albatta, bu stimulga shaxsiy yo'nalish berish kerak (Sen shunday qilishing kerak, Azizbek! Axir sen o'g'il bolasan!). O'quvchi qiyinchiliklarni engib, xuddi kattalardek, matonatli kishilardek ish bajarganligidan zavqlanish hissini tuysin. Bundan tashqari, u topshiriqni bajarganligidan xursand bo'lishi va faxr-iftixor tuyg'usini his etishi kerak. Bular, albatta, “kerak” stimuliga qo'shimcha ravishda amalga oshiriladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bilimlarni o'zlashtirish jarayoni murakkab psixik operatsiyalar bilan bog'liq. Ayniqsa, kichik maktab yoshi o'quvchilarining bilimlarni o'zlashtirish jarayonlari o'ziga xos nozik jihatlari bilan boshqa yosh davrlaridan farq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karnegi, Deyl. Do'st orttirish va odamlarga ta'sir ko'rsatish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 720 b.



2. Overstreet, H. A. 1925. Influencing human behavior. New York: W.W. Norton. 3.
3. Қўзиев. «Синф раҳбари ишини ташкил этиш ва режалаштириш». Т., 1997 йил.
4. Дреер А. Преподавание в средней школе США. –М., 1986. – С. 54.
5. Bakhtiyorovna I. K. Methodological Conditions for the Organization and Management of Working with Difficult and Idle Students //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 115-119.
6. Рустамова Г. Б. HISTORICAL-MYTHOLOGICAL BASES OF IMAGES ASSOCIATED WITH TREES IN FOLKLORE.
7. Bahronovna R. G. Epic Interpretations of the Image of Trees in Uzbek Folk Tales //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2021. – Т. 12. – С. 330334.
8. <https://www.labirint.ru/books/428685/>